

DEDE KORKUT HİKAYELERİ BAĞLAMINDA DUA

Abdurrahman GÜZEL*

ÖZET

Bu makalede Dede Korkut hikayelerindeki dua motifi üzerinde durulmaktadır. Makalede Dede Korkut coğrafyası ve Bayburt'un yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Makalenin ana kısmında ise, Dede Korkut hikayelerinde geçen dua motifleri, bunların dini inançla ilişkileri, alkı -dua arasındaki farklar üzerinde durulur.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Bayburt, dua, alkı

PRAY ON DEDE QORQUD TALES

ABSTRACT

In this article it is based on blessing theme of Dede Korkut tales. In the article, geography of Dede Korkut and importance and ground of Bayburt is investigated. Main part of article blessing theme in Dede Korkut tales, relations between themes and religious beliefs, differences between alkı and blessing are investigated.

Key Words: Dede Qorqud, Bayburt, pray, alkı

Dede Korkut hikâyeleri bağlamında dua isimli bildirimimize geçmeden önce Dede Korkut'un coğrafyası ve Bayburt'un bu hikâyelerdeki yeri üzerinde de kısaca durmak istiyorum.

Bilindiği gibi Dede Korkut Kitabında gösterilen hareket alanı, geniş anlamı ile Kafkaslardan Mardin'e, Trabzon ve Bayburt'tan Aras ve Kür nehirlerinin ağızlarına kadar olan bölgeyi içine almakta, Ouz ülkesi ise bu bölgenin ortasında Hasankale, Kars, Gümrü, Gökçe Göl, Ağrı Dağı, Karaköse arasında kalan kısımda bulunmaktadır. (Ergin 1997: 9)

Dede Korkut hikâyeleri *Bayburt ve coğrafyası* ile özdeşleşmiştir. *Bayburt adı*, Dede Korkut hikâyelerinde sadece Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda değil;

---

* Prof. Dr., Ba Kent Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü Başkanı.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

ikinci hikâye olan, "Salur Kazanın Evinin Yağmalandığı" hikâyede; dördüncü hikâye, "Kazan Beyin Oğlu Uruz Beyin Tutsak olduğu" hikâyede on birinci hikâye "Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı" hikâyede de geçmektedir.

Bayburt, özellikle Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde dü manların ya adı ı, tutsak dü ülen, akın edilen belirgin bir yer olarak geçer. Beyrek'in dü manları olan Şöklı Melik, Kara Tekür ve Kara Arslan Melik, Bayburt hisarında ya amaktadır. Beyrek, Bayburt hisarında tutsak kalmıştır; bir yolunu bulup kaçtıktan sonra orada bıraktı ı arkada larını kurtarmak için, O uz beyleriyle birlikte **Bayburt hisarı** üzerine yürürler.

Yapılan sava ta Kazan Bey, Şöklı Melik'i, Delü Tundar, Kara Tekür'ü, Budak, Kara Arslan Melik'i öldürür. Yedi Kâfir beyi kılıçtan geçer. Beyrek, Yigenek, Kazan Bey, Kara Budak, Delü Tundar, Uruz Bey hisarı alırlar. Kâfirin kilisesini yıkıp cami yapar. Ke i lerini öldürüp ezan okuturlar. Bayındır Han'a de erli hediyeler ayırırlar. Beyrek, Melik'in kızını alıp geri döner. Kırk gün kırk gece **toy**, dü ün olur. Dede Korkut gelip destanlar söyler ve bu *Oğuznâme*yi düzenleyerek Beyrek'e ithaf eder. (Ergin 1997: 10)

Dede Korkut boylarından Bamsı Beyrek'in, Bayburt ve civarındaki etkisi çok güçlü olmu ve günümüze kadar da sürmü tür. Bayburt halkı bu destanın konusu etrafında bir çok halk hikâyesi ve varyantlar söylemi lerdir.

te bu cümleden olmak üzere bir Dede Korkut hikayelerinde Dua üzerinde durmak istiyoruz. Bilindi i gibi **Dua** kelimesi, "çağırma, seslenmek, istemek, yardım talep etmek " manasındaki "davet etmek" anlamında ve da'va kelimeleri gibi mastar olup, "küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vaki olan talep ve niyaz" anlamında isim olarak da kullanılır. Ayrıca, Allah'a sunulacak talepleri sözlü veya yazılı olarak dile getiren metinlere de dua denilir. Bütün dinlerde mevcut olan *fenomen olan dua*, Tanrıya, herhangi bir tanrısal varlı a ya da üstün bir ahsiyete yönelik 'hamd, şükran, rica, dilek veya tövbe içerikli yakarış'(Gündüz 1998 :102)tır. Türk lehçelerinde dua kelimesi kar ılı ı olarak, *doğa, duğa, duba, bata*,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

namaz, bata kelimeleri kullanılmaktadır (Ercilasun 1991:190,191).

Fiziksel, ruhsal, ekonomik, dinsel gereksinmelerin do urdu u iyi dilek bildiren, etkisini anlatımdaki özenmi lik, imge, dü ünme, ça rı im bulularındaki ba arıdan alan kalıpla mı söz (Örnek 1995:83) olan dua bir talep eylemidir ve ço unlukla da bu talep maddî niteliktedir. En klâsik maddî istekler *sağlığa kavuşma, bir hastanın iyileşmesi, bir işte başarıya ulaşma, tehlikelerden korunma, bir menfaatin temini ya da bir zararın ortadan kalkması* gibihususlardır. (Hökelekli 1993:217). Kötülüklerden korunma ve dünya nimetlerinden faydalanma iste i duanın iptidai halinin tespitinde en belirleyici özelliktir (Cilâcı 1994:530). İkel dualardaki dua çekirde inde yalnızca insan ve istekleri yatardı (Akalın 1990:31).

Din gibi dua da bir evrensel olaydır. Her dinde, her toplumda, her kültür ve medeniyette duanın varlı na rastlamak mümkündür. Her insan, ideal ve kusursuz bir dünya özlemini ya ar. te, dua böylesi bir özlemi dile getirir (Hökelekli 1993:218-219). Tarih boyunca dua, çalı mak, fethetmek, yapmak, sevmek kadar basit ihtiyaçlar arasındadır (Carrel 2001:56).

Divanü Lügati't-Türk'te dua kar ılı ı olarak “*alkış*” sözcü ü kullanımı ve “*dua etme, övme, birinin iyiliklerini sayma*” (Ka garlı Mahmud: 97) ekinde tanımlanmı tır. Burada üzerinde durulması gereken bir husus da ‘*dua ile alkış*’ arasındaki ili kidir.

Dua, “*Tanrıya, herhangi bir tanrısal varlığa, ya da üstün bir şahsiyete yönelik hamd, şükran, rica, dilek veya tövbe içerikli yakarış*” iken;

Alkış ise, “*hayır dua, birinin iyiliklerini sayma, övme*” anlamındadır. Boratav, ‘**duanın**, alkı ların geli tirilmi , din törenlerine de in de er kazanmı biçimleri oldu unu belirtir ve *duanın alkıştan farkı* üzerinde durur.

Duanın alkıştan farkı, onu söyleyenin ya kendisi için, ya da genel olarak insanlar (*çoğu kez özellikle din kardeşleri*) için Tanrı’dan istediklerini bildirmesidir. Bu bildiri, ne kadar güzel bir biçimde

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

söylenirse, etkisinin de o kadar büyük olacağı inanılır, dua kalıplarındaki sanat özenmesini açıklar (Boratav 1982: 129). Duanın yapılış şekli, biçimi ve ritimleri konusunda gelenekten geleneye de değişimler vardır. Duaların toplu yapılması duanın etkisini arttıracakları üzerinde durulan önemli bir husustur (Marinier 1991: 60-62).

Duanın muhtevasını ve dua edenin iç dünyasını yansıtan diller, duanın bir parçası sayılır. *Ayakta durma, diz çökme, eğilme, secde etme, başını eğme, elleri gök yüzüne doğru kaldırma iki yana açma, kavuşturma, kenetleme, gözleri yukarıya dikme, elleri birbirine vurma, göğse veya alna vurma, ayakların çıplak veya giyinik, başın açık veya örtülü olması, vücudun bir yere yönelmesi, hareket etmesi (dans), jestlere sözün katılması, müzik aletlerinin kullanılması gibi haller çeşitli dini çevrelerde dua esnasında görülen farklı davranışlardır.*

Dinlerde dua muhteva, şekil ve anlatım biçimine göre bazı **türlere** ayrılır. Asıl ve en yaygın olanı *yalvarıp yakarmadır*. Bu tür duada insan bir kötülükten kurtulmayı veya bir iyiliğe kavuşmayı diler.

Dualar, *istek ve dilek duaları, şükür duası, şefaath duası, tapınma ve övgü duası, günahları itiraf ve bağışlanma duası* şeklinde sınıflandırılabilir (Hökelekli 1993:227). Türkçe'de duaların genellikle düz bir anlatıma sahip olduğu görülür. *Sofra duası* gibi Tanrı'ya verdiği nimetler için teşekkür ederken söylenenler ve dilenen dilekler, dilek katarları olarak uzar gider. Dilek katarlarının en eski ve ilginç örneklerinden biri *Dede Korkut hikayelerinde, eli kopuzlu ozan dilinden Türk hükümdarı karşısında çalınıp söylenen toplu dileklerdir* (Akalin 1990: 55).

Türk sözlü kültür ürünleri içinde özellikle destan geleneğinde dua okumaya ayrıca önem verilir. Destan anlatıcısı destan anlatmaya başlamadan dua eder, beye, hakana alkışta bulunur. Destanı anlatırken de ara sözler şeklinde dinleyicilere veya destanda yer alan kahramanlara da yine arasöz olarak duada bulunur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Duayla ilgili bu genel bilgilerden sonra **Dede Korkut hikayelerin içinde yer alan dualar** üzerindeki çalı mamıza geçebiliriz.

Dede Korkut hikayelerindeki dualar "*istek ve dilek duaları*" ekinde kar ımıza çıkmaktadır. Hikayelerde duaların yanı sıra çaresiz kalan, acı çeken, kötülü e maruz kalan bir insanın rahatlamak için dile getirdi i kalıp sözler olan **beddualar** (kargı lar)la da kar ıla ılmaktadır. Söylendi i andaki duyguları ifade etmesi, o andaki ruh halini yansıtması açısından önem ta ıyan bu sözler, insanın karakteristik yapısına, zamana, çevreye ve olaya göre de i mektedir. Hikayelerde sıkça kar ıla ılan ba lıca kargı lar unlardır: "**Yarimasun yarçimasun**" (*felâh bulmasın, yüzü gülmesin, yetip onmasın*), **elün kurısun, parmahların çürısün, yıkılsın Oğuz elleri, Kadir tatlı candan ayırsın, Kadir senün alnuna kada yazsun, gözüme dursun**".

Hikayelerde istek ve dilek dualarını edenler; "**ozan'lar**", "**kalın Oğuz beyleri**" ve "**ağzı dualı Dede Korkut**"tur.

1. Ozanın Duaları

Hikayeleri anlatan ozanın duaları '*uzun bir yaşam sürme, şansın daim olması, belalardan/ kazalardan korunma, kötü kişilerin şerrinden uzak olma, güçlkle karşılaşmama*' gibi istek ve dilek dualarıdır. Bunlar, hikayelerin giri bölümünde yer almaktadır. Bu dualar Han için yapılmakta ve Allah/ Hak/ Tanrı'dan dilenmektedir:

"Devletsüz şerrinden **Allah saklasun hanum sizi**"

"Üç otuz yaşunuz tolsun. **Hak size yaman getürmesün, devletünüz payende olsun hanum hey**"

"Azup gelen kazayı **Tanrı savsun hanum hey**"

"Ol öğdügüm yüce **Tanrı dost oluban meded irsün hanum hey**"

"Andan dahı sizi **hanum Allah saklasun**"

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008

2. Dede Korkut'un Duaları

Hikayelerde Dede Korkut'un ad koyma törenleri esnasında ve her hikayenin sonunda dua etti ine tanık olunmaktadır. *Ad koyma törenleri* esnasında adı konan *Boğaç Han ve Bamsı Beyrek'e* alkı ta bulunan Dede Korkut:

“Adını ben virdüm, yaşını **Allah virsün**” (s. 83, 121) ekinde dua etmekte ve gençlerin uzun ömürlü olmalarını Allah'tan dilemektedir.

Dede Korkut, her hikayenin sonunda “*yöm verir*” yani “*istek ve dilek duaları*”nda bulunur. Bu kalıpla mı dualar, “*Yöm vireyim hanum*” hitabından sonra ba lar. Bu dualarda Eski Türk inançlarından “*Gök Tanrı inancı*”, “*atalar kültü*” (*ana, baba*) ve “*tabiat kültü*”nün (*da , a aç, su*) izlerine rastlanır. Ayrıca bu dualarda slâm diniyle ve millî de erlerle ilgili unsurlarla da kar ıla ılmaktadır.

3. Eski Türk İnançlarıyla ilgili unsurlar

Bu dualarda geçen *ak sakallı baba ve ak saçlı ananın* yerlerinin cennet olması ifadeleri atalar kültüyle ilgili inançların duaya yansımalarıdır:

Ağ sakallu baban yiri uçmağ olsun,

Ağ pürçeklü anan yiri behişt olsun,

Dualardaki **dağ, ağaç, su** kültüyle ilgili ifadeler ise öyledir:

“**Yirli kara tağların** (*tağun*) yıkılmasun”

“**Kara tağa** ayıtduğunda işit virsün”

“**Kölgelüçe kaba ağacın** kesilmesün”

“**Kamın akan görklü suyun** kurımasun”

“**Kanlu kanlu sular**dan kiçit virsün”

Ocak kültünün yansıması ise u ekildedir:

“**Hak yanduran çirağın** yana tursun”

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008

Ayrıca “**çapar iken ağ-boz atun büdürmermesün**” duası en eski Türk dilinde atların koruyucusu olan tanrıya okunan ilahinin artı ıdır (Gökyay 2000: CCCI).

4. İslâmiyetle ilgili unsurlar

slâmî unsurlarla ilgili olarak “*Hak/Tanrı, Muhammed Mustafa, beş kelime, günahı bağışlanmak, didar görmek, imandan ayrılmamak, amin demek*” kavramları dualarda yer almaktadır.

“Ölüm vakti geldiğinde (ahır sonı) **aru imandan ayırmasun,**”

“Kara ölüm geldiğinde **kiçit vırsün.**”

“**Kadir** seni namerde muhtac itmesün”

“ağ alnunda **biş kelime** du’a kılduk kabul olsun,”

“**amin diyenler** didar görsün,”

“**Sağlıç-ile sağınçın devletün Hak artursun.**”

“ Ol öğdügüm yüce **Tanrı dost olubanı** meded irsün.”

“yığışdursun dürişdürsün **günahunuzı Muhammed Mustafaya bağışla**sun hanım hey!”

“günahunuzı adı görklü Muhammed Mustafa hürmetine bağışlasun hanım hey!”

5. Millî değerlerle ilgili unsurlar

At, kılıç, gönder gibi millî unsurlar da dualarda yerini almı tır:

“çapar-iken **ağ boz atun büdrimesün**”

“çalışanda **kara polat öz kılıcun gedilmesün**”

“dürtişür-iken **ala gönderün ufanmasun**”

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008

6. Oğuz Beylerinin Duaları

Dua edilirken, sözlerin yanı sıra birtakım bedensel hareketlere de başvuruldu u da görülür. Bu, genellikle elleri gö e açmak eklindedir. Kimi zaman gözlerin kapatıldı ı da olur. Ara tirmacıların büyük bir ço unlu u elleri ve çeneyi yukarı kaldırarak, gözlerle gö ün derinliklerine bakarak alkı ve kargı ta bulunulmasının Gök Tanrı inancının bir bakiyesi olarak ya atılan bir davranı biçimi olabilece i üzerinde durmaktadırlar (Kaya 2001:). Dede Korkut hikayelerinde *kalın Oğuz beyleri* el kaldırarak/ el götürerek dua etmektedirler.

"Kalın Oğuz bigleri yüz göğe tutdılar, el kaldurdılar, du'a iylediler" (s. 117).

"Kalın Oğuz bigleri el götürdiler du'a kıldılar" (s.121).

Hikayelerde O uz beylerinin dualarının kabul oldu una ili kin u ifade yer almaktadır:

"Ol zamanda biglerün alkışı alkış karkışı karkış idi, duaları müstecab olur idi" (s.117). Beyler Pay Püre'ye erkek evlat, Pay Piçen'e kız evlat vermesi için Tanrıya dua ederler ve onların duası kabul olur.

Çocu u olmayan *Dirse Han* e inin tavsiyesine uyar ve fakirleri doyurur, çıplakları giydirir, borçluları borcundan kurtarır. Büyük bir ölen düzenler, gelenler *"el götürüp hacet diler" (s. 81)*. Bir a zı dualının duasıyla *Dirse Hanın* o lu olur.

Sonuç olarak, Türk Kültürünün temel eserlerinden olan ve sosyal bir tablo özelli i gösteren Dede Korkut Hikayelerinde O uz toplulu uyla ilgili pek çok kültürel unsura rastlanılmaktadır. Bütün dinlerde mevcut olan fenomen olan *Tanrıya, herhangi bir tanrısal varlığa ya da üstün bir şahsiyete yönelik hamd, şükran, rica, dilek veya tövbe içerikli yakarış olan dua* bu abidevî eserde de yer almaktadır. Bu hikayelerde dua "istek ve dilek duaları" olarak kar ımıza çıkmakta ve içerikleri yönüyle dinî ve millî pek çok unsuru ihtiva etmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

KAYNAKÇA

- AKALIN, L. Sami, **Alkışlar Kargışlar**, Kùltùr Bakanlı ı, Ankara 1990.
- BORATAV, Pertev Naili, **100 Soruda Tùrk Folkloru**, Gerçek yay., 3. Baskı, stanbul 1994.
- BORATAV, Pertev Naili, **100 Soruda Tùrk Halk Edebiyatı**, Gerçek yay., stanbul 1982.
- CARREL, Alexis Carrel, **Dua**, Ya mur yay., 4. Basım stanbul 2001.
- C LÂCI, Osman, “*Dua*” *maddesi*, **TDV. İslâm Ansiklopedisi**, C.9, stanbul 1994.
- ERGEN, Muharrem, **Dede Korkut Kitabı**, C. I, Ankara 1997.
- HÖKELEKL , Hayati, **Din Psikolojisi**, TDV. Yay., Ankara 1993.
- NAN, Abdùlkadir, **Tarihte ve Bugùn řamanizm**, Tùrk Tarih Kurumu yay., Ankara 1995.
- KAGARLI MAHMUD, **Divân-ı Lügati’t-Tùrk**, çev. Besim Atalay, C.I, II,
- Karşılaştırmalı Tùrk Lehçeleri Sözlùğü**, C.I, Kùltùr Bakanlı ı, Ankara 1991.
- MARINIER, Pierre, **Dua Üzerine Düşünceler (Psikofizyolojik Sebepleri ve Sonuçları)**, Çev. Sadık Kılıç, Nil yay., zmir 1991.
- ÖGEL, Bahattin, **Tùrk Kùltürünün Geliřme Çağları**, Tùrk Dünüyası Ara tırmaları Vakfı yay., stanbul 1988.
- ÖRNEK, Sedat Veyis ÖrneK, **100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**, Gerçek yay. 3. Baskı stanbul 1995.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*